

УДК 658.3.007:331.108.43

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ІМПЕРАТИВ ©

Т.М. КРИШТАЛЬ
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та управління,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля,
(м. Черкаси)

Н.Ф. ЧЕЧЕТОВА
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств,
бізнес-адміністрування
та регіонального розвитку,
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова,
(м. Харків)

В.В. ГОНЧАРУК
здобувач,
Полтавський університет економіки і
торгівлі
(м. Полтава)

У статті обґрунтовано основні особливості регіонального розвитку з врахуванням соціальних та еколого-економічних імператив. Розглянуто соціально-економічну систему регіону як об'єкт управління та виокремлено головні аспекти її функціонування. Досліджено сучасні підходи до теорії регіонального розвитку за трьома напрямками, зокрема комплексні соціальні, екологічні і економічні процеси, як гіперзв'язок окремих підсистем регіону. Представлено схему взаємодії підсистем регіонального розвитку та приділено увагу екологічній підсистемі. Розглянуто стратегічний розвиток регіонів заснований на формуванні системи поглядів на основні дії органів державного управління, бізнесу і суспільства щодо забезпечення руху соціально-економічної системи регіону по певній траєкторії. Представлено механізм регіонального розвитку на основі економічного потенціалу. Охарактеризовано стійкість і стабільність регіонального розвитку як головних детермінант управління регіоном через призму мінливості еколого-економічних процесів.

Ключові слова: регіональний розвиток, соціально-економічна система, соціальні та еколого-економічні імперативи, економічний потенціал, стратегічний розвиток.

Рис.: 2. Табл.: 2. Літ.: 16.

Постановка проблеми. На перспективи розвитку регіонів впливають динамічно мінливі процеси і фактори, які інноваційні для управління регіону і вносять поправки в сформовані тенденції розвитку. Такі зміни носять екологічний,

соціальний і економічний характер. Їх вплив проявляється в обмеженнях і загрозах, а також в передумовах і можливостях для розвитку регіону, що змінюють процеси, механізми та інструменти управління регіональним розвитком.

На сьогодні, особливу увагу слід приділити соціальним та еколого-економічним імперативам, що відображають взаємодію екологічного середовища і економічної сфери, багато в чому визначають високу мінливість ситуації і вимагають можливості адаптації до інновацій. Не менш важливий аспект зворотнього впливу процесів соціально-економічного розвитку на ресурсні, економічні та екологічні можливості.

Тому, в умовах мінливості екологічних, соціальних та економічних процесів актуальним є питання забезпечення і розвитку соціальної та економічної привабливості. Незважаючи на територіальні та природні преференції таких регіонів, гостро стоїть питання забезпечення гідного рівня і якості життя. Забезпечення стійкості і стабільності регіонального розвитку є не тільки загальнонаціональним завданням, але і на рівні регіонів має специфічний та інноваційний характер, що визначає необхідність пошуку механізмів та інструментів регулювання соціального, економічного та екологічного розвитку в рамках наростання змін.

Таким чином, проблема регіонального розвитку в умовах мінливості еколого-економічних та соціальних процесів є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики еколого-економічного регіонального розвитку займалися такі вчені: О.Ф. Балацький [3], Т.П. Галушкіна, В.П. Гордієнко, В.І. Гурман, А.І. Даниленко, О.В. Рюміна, М.А. Хвесик [6] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є обґрунтування особливостей регіонального розвитку в умовах мінливості соціальних та еколого-економічних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу регіонального розвитку складають населення і бізнес як виробники та споживачі ресурсів. Регіональний розвиток конкретної території визначається суб'єктами галузей національної економіки, що входять в неї. Конкретна структура економіки в регіонах заснована на тенденціях багаторічного розвитку соціально-економічної системи як певної впорядкованої сукупності суб'єктів економічної та соціальної діяльності, об'єднаної між собою економічними і неекономічними інтересами.

Виходячи з системного підходу процес управління соціально-економічною системою регіону розглядається в таких аспектах [3, с. 130]:

1. Об'єктний підхід, який говорить про те, що соціально-економічна система регіону – це керована система, що включає елементи, які утворюють різні підсистеми;
2. Суб'єктний підхід управління, який говорить про те, що соціально-економічна система регіону – це система управління, якій властиві основні функції управління (планування, організація, координація і контроль);
3. Змішаний підхід, тобто суміщення суб'єкта та об'єкта управління, який стверджує, що соціально-економічна система регіону – це господарство регіону, галузі економіки, підприємства, домашні господарства.

Соціально-економічна система регіону як об'єкт управління складається із сукупності різних функціонально-структурних елементів, об'єднаних системними відносинами і зв'язками.

Отже, в якості основних підсистем регіону, в даний час виступають соціальна, економічна та екологічна системи, які сукупності утворюють єдине ціле – необхідне для регіонального розвитку. Це пов'язано з розумінням людства важливості переходу до сталого еколого-орієнтованого розвитку, що дозволяє підвищити стратегічну ефективність соціально-економічного розвитку. Таким чином, регіональний розвиток здійснюється через призму взаємодії складових підсистем.

Спочатку в економічній теорії розвиток економічної, соціальної та екологічної підсистем розглядалися як самостійні системи. Економічна наука була зосереджена на розвитку продуктивних сил і факторів виробництва. Проблеми, пов'язані з динамікою системи продуктивних сил суспільства, найбільш повно і послідовно розроблені в рамках марксистської економічної школи, яка розуміє продуктивні сили як сукупність праці. Економічний розвиток формувався на основі розуміння важливості використання основних економічних ресурсів: праці, землі, капіталу. У неокласичній економічній школі розглядаються фактори виробництва. Мова про відмінності в трактуванні чинників виробництва заходить при вирішенні, якому фактору виробництва віддається домінуюче становище. Наприклад, головну роль в економіці меркантилісти віддавали праці, зайнятого в торгівлі; фізіократи – землі; класики – праці як такої; марксисты – робочій силі; неокласики – підприємницькій здатності і так далі [1].

Сучасні підходи до теорії регіонального розвитку включають ряд напрямків (табл. 1).

Таблиця 1

Основні підходи до теорії регіонального розвитку

Підходи	Принципи	Представники наукових шкіл
Географічний детермінізм	Опора на доступні і придатні природні ресурси	Д. Даймонд, Дж. Сакс
Комплексний факторний підхід	1) вплив інфраструктури; 2) вплив фінансового сектору; 3) вплив соціальних інститутів.	К. Форестер, А. Тикел, Н. Трифт, Ф. Фукуяма
Теорія концентрації інновацій в просторі та стійкий економічний розвиток	Впровадження інновацій	П. Кругман, М. Портер, П. Ромер

Джерело: складено автором

Розглядаючи окремі питання регіонального розвитку, в якості сполучного елемента з'являється екологічна підсистема. Так шкідливий вплив економіки (господарської діяльності) на показники якості життя в регіоні визначаються через зміни екосистеми шляхом оцінки впливу викидів шкідливих речовин і забруднення навколишнього середовища.

В економіці раціонального природокористування розглядають іншу схему взаємодії, оцінюючи антропогенний вплив від економічної діяльності і соціального розвитку на природне середовище через нанесений збиток і екологічні платежі на можливе його відновлення. В даному випадку на природну сферу впливає, як економічна діяльність, так і соціальна діяльність людини [2].

Ми вважаємо, що в даний час одним з напрямків регіональної економіки є відносини між соціальною, економічною та екологічною підсистемами регіону в процесі розвитку (рис. 1).

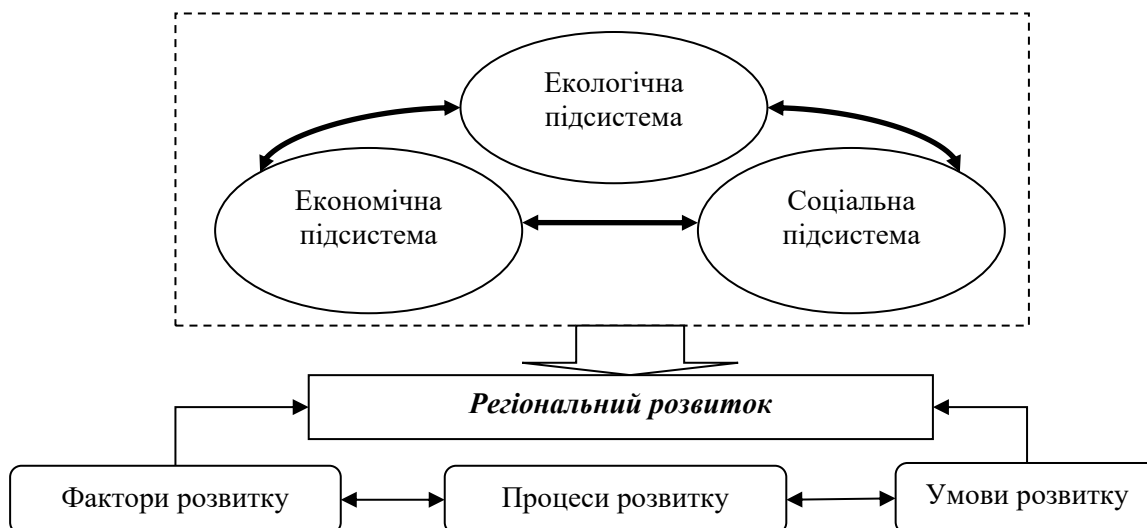

Рис. 1. Схема взаємодії підсистем регіонального розвитку

Джерело: сформовано автором

На сучасному етапі регіонального розвитку слід говорити про комплексні соціальні, екологічні і економічні процеси, як гіперзв'язок окремих підсистем регіону. Проте, існуючі методологічні підходи до системного аналізу найбільш розроблені в процесах, що розглядають попарні взаємодії підсистем регіону. Отже, соціально-економічні процеси відображають ефективність розвитку регіону з позиції використання економічних і соціальних ресурсів, тобто взаємовплив змін у соціальній та економічній підсистемах регіону, а еколого-економічні процеси відображають взаємовплив змін в екологічній та економічній підсистемах регіону.

В цілому, стратегічний розвиток регіонів заснований на формуванні системи поглядів на основні дії органів державного управління, бізнесу і суспільства щодо забезпечення руху соціально-економічної системи регіону по певній траєкторії, яка характеризується параметрами економічного зростання і поліпшенням рівня та якості життя населення.

Аналіз сучасної економічної ситуації дозволяє говорити про наростання процесів не стабільності і мінливості економіки, яка характеризується:

- високою мінливістю валютних і сировинних ринків;
- геополітичними процесами поділу впливу держав на світовий розвиток;
- соціальними процесами перерозподілу доходів між верствами суспільства, супроводжувані економічною міграцією;
- геокліматичними змінами, що роблять значний вплив на економіку;
- науково-технічним прогресом, що змінює структуру виробництва і споживання;
- також рядом інших процесів, що ставлять проблему коригування системи стратегічного розвитку [5, с. 204].

Слід зазначити, що в більшості сучасних підходів враховується мінливість економічних процесів під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів регіонального розвитку.

Так, в підході до регіонального розвитку з позиції використання економічного потенціалу формування стратегій розвитку територіально-галузевого комплексу орієнтованого на виділення базової стратегії зміни потенціалу, яка повинна бути виконана обов'язково, і сценарних варіантів розвитку потенціалу, що залежать від ситуаційних факторів.

Сценарний підхід має на увазі залежність кінцевих результатів циклу змін від реалізації факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на економічні процеси в соціально-економічній системі і визначають інвестиційну привабливість регіону (рис. 2).

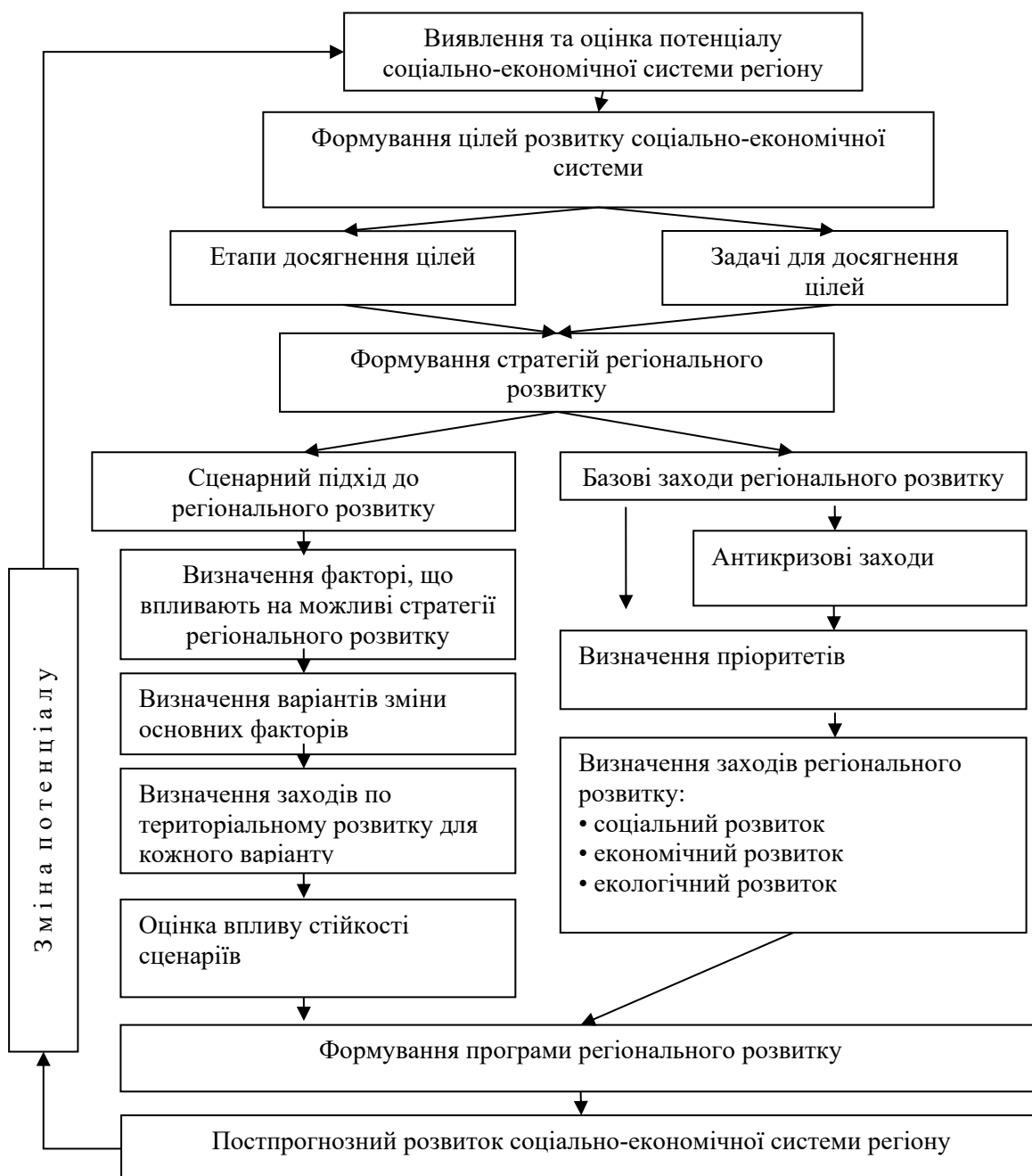

Рис.2. Механізм регіонального розвитку на основі економічного потенціалу
Джерело: сформовано автором

Однак реалії сучасної економіки не дозволяють в повній мірі спиратися на існуючі методи довгострокового і середньострокового прогнозування. Необхідне впровадження адаптаційної, уточнюючої системи прогнозування, основою якої стане нецільове пророкування конкретних значень індикаторів розвитку, а встановлення пропорцій між розвитком основних секторів економіки і орієнтирів.

В умовах мінливості еколого-економічних процесів саме стійкість і стабільність розвитку є основними характеристиками управління регіоном. Мінливість еколого-економічних процесів виникає під дією певних впливів. Вплив у вигляді – відхилення напрямку руху або зміни стану чогось під впливом будь-яких зовнішніх сил [6, с.7]. Об'єктний підхід дослідження соціально-економічної системи дозволяє зробити висновок про те, що проблема стійкості і стабільності виникає в момент появи дестабілізуючого негативного (позитивного) впливу.

Звідси слідує, що зовнішній і внутрішній вплив на елемент соціально-економічної системи, який здатний змінити поточну діяльність елемента або можливості його розвитку називається дестабілізуючим негативним (позитивним) впливом.

Дестабілізуючі негативні (позитивні) впливи розподіляються за характером виникнення на чотири групи факторів: ситуаційні; структурні; системні; процесні. Ситуаційні фактори пов'язані з невідповідністю елементів, що склалися між цими зв'язками, поточної ситуації (в першу чергу, впливу зовнішніх факторів), що впливає на потенціал найбільш повного досягнення цілей функціонування і розвитку.

Структурні фактори викликані пропорційністю елементів соціально-економічної системи, створенням кореляційних зв'язків в економіці, кумулятивного та мультиплікативного ефекту.

Системні фактори викликані функціонуванням соціально-економічної системи, потенціалом досягнення цілей її розвитку і обліком високої залежності між елементами.

Процесні фактори пов'язані з швидкістю адаптації соціально-економічної системи до інноваційних змін в економіці.

Аналіз ступеня впливу може сприяти розумінню прояви безпеки. В цілому ступінь може бути оцінена як: оперативні дії, які підлягають управлінню невпорядкованої дії, діапазон дії системи, що не роблять вплив на стійкість і стабільність системи; локалізованого впливу, які трактуються як відхід від стандартного діапазону функціонування з можливістю оперативного повернення, за допомогою саморегулювання системи; критичні впливи, які трактуються як недовговічний вихід системи з комфортного стану, і вимагають потенціалу самоадаптації; переломні впливи, які трактуються як вихід системи з стандартного стану і вимагають відповідної реструктуризації [4].

З точки зору системного підходу всі типи впливу впливають на стійкість соціально-економічної системи та регіонального розвитку в цілому.

У той же час в управлінській системі присутній деякий запас міцності, який дозволяє говорити про те, що управління стійкістю на даний момент починається на рівні критичних та інноваційних зрушень.

Стійкість регіонального розвитку відображає можливість утримання або повернення до традиційної тенденції розвитку при будь-яких внутрішніх і зовнішніх впливах. Отже, сталий регіональний розвиток являє собою економічне зростання в умовах обмеженості ресурсів, з дотриманням вимог екологічної регламентації, який призводить до підвищення рівня і якості життя населення.

Висновки. Таким чином, соціально-економічні процеси в регіоні відображають ефективність його розвитку з позиції використання економічних і соціальних ресурсів, тобто взаємовплив змін у соціальній та економічній підсистемах, а еколого-економічні процеси відображають взаємовплив змін до екологічної та економічної підсистеми регіону – в сукупності вони утворюють єдине ціле, необхідне для регіонального розвитку.

Вплив екологічних факторів на розвиток галузей економіки оцінюється виходячи з необхідності і значущості використання певних екологічних ресурсів: клімату, водних ресурсів, земельних ресурсів, лісових ресурсів, біосередовища в поточній діяльності галузі. Вплив діяльності галузевої економіки на екологію оцінюється виходячи з екологічних збитків під впливом діяльності галузі: впливу на водне середовище, впливу на атмосферу, впливу на ґрунт. З точки зору системного підходу всі типи впливу впливають на стійкість соціально-економічної системи та регіонального розвитку в цілому. Для їх аналізу необхідне впровадження адаптаційної, уточнюючої системи прогнозування, основою якої стане нецільове пророкування конкретних значень індикаторів розвитку, а встановлення пропорцій між розвитком основних секторів економіки і орієнтирів, що дозволить приймати вірні управлінські рішення в регіональному розвитку.

Список використаних джерел

1. Білик Р.Р. Детермінанти регіонального розвитку у вимірі економічної безпеки України: монографія. Львів : НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2016. 352 с.
2. Мельничук Л. Державне управління соціальним розвитком регіонів: теоретичний аспект. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. № 3(26). С. 31-41.
3. Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / [О.Ф. Балацкий, Д.В. Бельшев, В.И. Гурман и др.] ; под ред. В.И. Гурмана, Е.В. Рюминой. М. : Наука, 2001. 175 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. URL : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
5. Фінансові механізми управління природокористуванням : монографія / за заг. ред. проф. В.М. Бороноса та доц. І.Д. Скляр. Суми: Сумський державний університет, 2012. 350 с.
6. Хвесик М.А., Лизун С.О., Хлобыстов Е.В. Национальная стратегия устойчивого развития Украины. Устойчивое развитие: Международный научный журнал. 2012. №12. С. 5-13.

References

1. Biluk, R.R. (2016). Determinants of Regional Development in the Dimension of Economic Security of Ukraine [Determinants of regional development in the dimension of economic security of Ukraine]: Monograph - Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine. State Enterprise "Institute of Regional Studies named after MI The Late NAS of Ukraine ". 352 pp. [in Ukrainian].
2. Melnychuk, L. (2015). State management of social development of the regions: the theoretical aspect [Public administration of social development of regions: theoretical aspect] State administration and local self-government. - No. 3 (26). - P. 31-41 [in Ukrainian].

3. Modeling of the socio-ecological-economic system of the region (2001). [O.F. Balatsky, D. V. Belyshev, V. I. Gurman and others]; ed. V. I. Gurman, E.V. Ryumin. - M.: Science. - 175 p.
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Strategy for Regional Development for the Period until 2020". - [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Financial mechanisms of management of nature use: monograph. [Financial mechanisms of environmental management] (2012) per colleagues. edit prof. V.M. Boronos and associate professor I. D. Sklyar. - Sumy: Sumy State University, - 350 s. [in Ukrainian].
6. Khvesik, N.A. (2012). National Strategy for Sustainable Development of Ukraine. [National Strategy for Sustainable Development of Ukraine]. Sustainable Development: International Scientific Journal. - 2012. - No. 12. - P. 5-13. [in Ukrainian].

ANNOTATION

FEATURES OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF SOCIAL AND ECOLOGICAL-ECONOMIC IMPERATIVES

KRYSHTAL Tetiana,

Doctor of Economics, assistant professor,

Head of Civil Protection Management Department,

Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National

University of Civil Defense in Ukraine

(Cherkasy)

CHECHETOVA Nataliya,

Doctor of economics, professor,

Professor of the Department of Business Economics,

Business Administration and Regional Development,

Kharkiv National University of Urban Economics the name of O. M. Beketova

(Kharkiv)

GONCHARUK Viktor,

Applicant of Poltava University of Economics and Trade

(Poltava)

The article substantiates the main features of regional development taking into account social and ecological-economic imperatives. The socio-economic system of the region as an object of management is considered and the main aspects of its functioning are singled out. The modern approaches to the theory of regional development in three directions are investigated. The scheme of interaction of subsystems of regional development is presented and attention is paid to the ecological subsystem. The mechanism of regional development based on economic potential is presented. The stability of regional development as the main determinants of regional management through the prism of the variability of ecological and economic processes are characterized.

Key words: regional development, socio-economic system, social and ecological-economic imperatives, economic potential, strategic development.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Lit.: 16.

АННОТАЦИЯ

ОСОБЕННОСТИ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНЫХ И ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИМПЕРАТИВ

КРЫШТАЛЬ Татьяна Николаевна,
доктор экономических наук, профессор
заведующий кафедрой экономики и управления,
Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля,
(г. Черкаси)

ЧЕЧЕТОВА Наталия Федоровна,
доктор экономических наук, профессор
профессор кафедры экономики предприятий,
бизнес-администрирования и регионального развития, Харьковский
национальный университет городского хозяйства
имени А.М. Бекетова
(г. Харьков)

ГОНЧАРУК Виктор Васильевич,
соискатель, Полтавский университет экономики и торговли
(г. Полтава)

В статье обоснованы основные особенности регионального развития с учетом социальных и эколого-экономических императивов. Рассмотрена социально-экономическая система региона как объект управления и выделены основные аспекты ее функционирования. Исследованы современные подходы к теории регионального развития по трем направлениям, в частности комплексные социальные, экологические и экономические процессы как гиперсвязь отдельных подсистем региона.

Представлена схема взаимодействия подсистем регионального развития и уделено внимание экологической подсистеме. Рассмотрено стратегическое развитие регионов, основанная на формировании системы взглядов на основные действия органов государственного управления, бизнеса и общества по обеспечению движения социально-экономической системы региона по определенной траектории. Представлены механизм регионального развития на основе экономического потенциала. Охарактеризованы устойчивость и стабильность регионального развития как главных детерминант управления регионом через призму изменчивости эколого-экономических процессов.

Ключевые слова: региональное развитие, социально-экономическая система, социальные и эколого-экономические императивы, экономический потенциал, стратегическое развитие.

Рис.: 2. Табл.: 2. Лит.: 16.

Відомості про авторів

КРИШТАЛЬ Тетяна Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління у сфері цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (м. Черкаси, e-mail: krystal1979@ukr.net)

ЧЕЧЕТОВА Наталія Федорівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, (м. Харків, e-mail: nchechetova@ukr.net)

ГОНЧАРУК Віктор Васильович – здобувач, Полтавський університет економіки і торгівлі (e-mail: goncharyk82@ukr.net)

KRYSHTAL Tetiana – Doctor of Economics, assistant professor, Head of Civil Protection Management Department, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defense in Ukraine (Cherkasy, e-mail: krystal1979@ukr.net)

CHECHETOVA Nataliya - doctor of economics, professor, Professor of the Department of Business Economics, Business Administration and Regional Development, Kharkiv National University of Urban Economics the name of O. M. Beketova, (Kharkiv, e-mail: nchechetova@ukr.net)

GONCHARUK VIKTOR – Applicant of Poltava University of Economics and Trade (e-mail: goncharyk82@ukr.net)

КРИШТАЛЬ Татьяна Николаевна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой управления в сфере гражданской защиты, Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины (г. Черкассы, e-mail: krystal1979@ukr.net)

ЧЕЧЕТОВА Наталия Федоровна - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятий, бизнес-администрирования и регионального развития, Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова, (м. Харків, e-mail: nchechetova@ukr.net)

ГОНЧАРУК Виктор Васильевич - соискатель, Полтавский университет экономики и торговли (e-mail: goncharyk82@ukr.net)

